

GUNILLA CEDRENIUS

Tekniska museet på divanen

Tankar kring ett jubileumsseminarium

r Tekniska museet jäst eller gäst hos verkligheten?

Den frågan ställde museichefen Peter Larsson när han inledde det första jubileumsseminariet den 17 juni 1999. Ska museet vara ett tempel för teknikdyrkare eller en plats för möten och reflektioner utifrån museets huvuduppgift, dvs att vara samhällets kollektiva minne. Hur ser det vuxna museum ut som började sin levnadsbana 1924?

Är det någon mening med att utsätta en 75-åring för psykoanalys? Kanske inte om det är frågan om en mänsklig varelse med en maximiålder på 110 år. Men för ett museum med en livslängd med adress evigheten så är ett trekvarts sekel rena barnstadiet.

”Psykoanalysens pionjärer skulle säkert ha blivit mindre förvånade än vad jag blev över uppdraget att analysera en institution som Tekniska museet”, sa psykoanalytikern Peter Hugo när han fick ordet. ”Vid seklets början var man mer öppen inom psykoanalytikerkratsar för att arbeta tvärvetenskapligt, något som förändrats under åren som gått, då det kliniska arbetet och en ökad professionalisering har gjort diskussionerna mer inåtvända.”

Psykoanalysen bygger i många av sina olika teorier på medvetna och omedvetna psykiska konflikter. En stor roll spelar också den ångest, som alltid är närvarande i våra liv. Den behöver regleras genom ett hyggligt register av psykologiskt försvar vilket gör det möjligt att möta yttre och inre påfrestningar. En tredje hörnsten i psykoanalysen är att nuet är beroende

Sigmund Freuds teorier gav nya infallsvinklar till museidiskussionen, då Tekniska museet under jubileumsseminariet lades på divanen.

FOTO KUNGLIGA BIBLIOTEKET

av minnet. Avsikten med det hela är att se mening och samband där de tidigare inte klargjorts!

Beskrivningen stämmer ganska bra in även på ett museums uppgift. Vad ger då ett besök i Tekniska museets flaggskepp – Maskinhallen – för observationer, reflektioner, associationer, kommentarer och hypoteser?

”Det är en sorgens plats”, säger Peter Hugo, men låter inte alltför be-
drövad. ”Maskinerna är döda – uppstoppade i flera bemärkelser. Sorge-
samheten understryks av att de står ordnade som gravar. En museal kyr-
kogård. Som gravar är de försedda med namnbrickor där livstiderna
framgår. Ibland också med namn på sörjande anhöriga.”

Det är älskade maskiner som hedras med en evig vila utan störande dofter eller ljud. Maskinerna är rena och fina, balsamerade och förskönade inför slutförvaringen i museet. Peter Hugo saknar sinnligheten och kontakten med maskinens ursprungliga uppgift och letar som en detektiv efter kvardröjande spår. Till slut tror han sig se lite jordrester på ett traktorhjul. Senare visar det sig vara fel.

”Jag hallucinerade fram lite jord. Det behövdes!”

Museer och ångest

Om liknelsen med de balsamerade maskinerna på sin museala kyrkogård stämmer så kanske det är lika bra att löpa linan ut och fundera på hur vi i dagens samhälle hanterar de döda när de väl fått en sista make-up och en värdig begravning. Vi talar om dem, ofta och mycket. Speciellt om dem som vi älskat mest. Berättar historier, imiterar deras röst och påminner oss om

Kan man utsätta ett 75-
årigt museum för psyko-
analys? Visst, diagnosen
blev: lätt tvångsneurotisk.

TECKNING ULF FRÖDIN

"Museet är en institution för att avvärja dödsångest", sammanfattade psykoanalytikern Peter Hugo.

FOTO NISSE CRONESTRAND,
TEKNISKA MUSEETS ARKIV

egenheter, styrka och svagheter. Det lindrar sorgen – och vår egen ångest. Varför inte behandla museiföremålen på samma sätt? Måhända skulle det lätta upp den sorgsna stämningen att ge maskinerna något av sitt forna jag, kraft och doft. Är det bejakande av ångesten över förgängelsen som ska ge museerna nya krafter inför ett nytt millennium eller är det det illusoriska sökandet efter evigt liv, dvs det som på modern museisvenska allmänt kallas levandegörande.

Det är mycket som ska behandlas under en seminariedag. För mig är det anförandet om psykoanalysen och museerna som lockar mest. Främst för att det förmodligen är första gången som ett museum underkastar sig en psykoanalytikers granskning. Det är alltid spännande att titta på sig själv genom andras glasögon. Speciellt som museivärlden trots alla millenniumseminarier inte bjuder på en utmanande debatt eller engagerad vidareutveckling. I stället upprepas frågan om museernas roll inför 2000-talet som ett mantra med politiskt gångbara ord som "levandegörande" och "kulturarv" lagom kryddade med lite "mångkulturellt" och något lättsmält för barn och ungdom. Vilken existentiell ångest döljs inte i dessa ordkonstruktioners osmälta mix, dvs att förvalta ett arv som är så stendött att det måste gjas liv i. Ska museerna syssla med ångest och sorgsenhet så ska den åtminstone vara fräsch! Därför tillbaka till Peter Hugo.

"Det finns grupperingar inom psykoanalysen som arbetar med att utforska processer i organisationer och grupper för att klargöra vilka omedvetna föreställningar som styr handlandet. Man kan fråga sig vilken typ av

ångest som museerna hanterar. Vilka försvar mot ångesten som de förnekar eller bejakar. Vilken typ av omedvetna roller och arbetsuppgifter som ett museum tar på sig. Jag tänker då både på de officiella uppdragen och på de självpåtagna.

Museet är en institution för att avvärja dödsångest", sammanfattar Peter Hugo. Och i salen är det så tyst att man kan höra en knappnål falla.

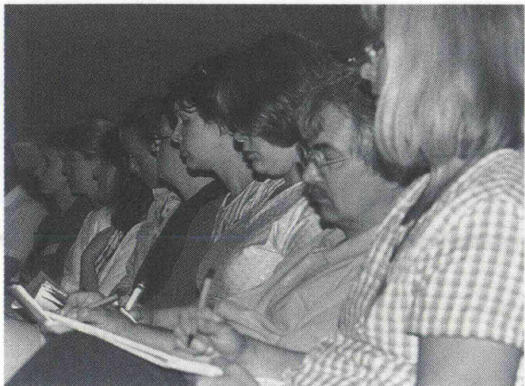
Aha, tänker jag. Det är därför levandegörandet blir så viktigt. Genom att öppna gravarna och sminka upp de hädangångna kan vi intala oss att evigheten är vår och att alla mumier kan vakna. Eftersom det var bättre förr så kan vi dö i frid i from förhoppning att om man låter sig begravas på ett piffigt sätt – kanske i sittande ställning med en PC under armen – har man chans att få en plats i en monter på ett länsmuseum eller varför inte i den framtida permanenta datorutställningen på Tekniska museet.

Hur avvärjer man dödsångest? Förneka, bejaka, bekämpa eller kittla? Lättast är att förneka eller bekämpa. Inte dör vi? Jo, kanske gör vi det. Människor ja, men inte föremålen som vi omger oss med? Åtminstone inte dem som vi tycker extra mycket om, arv från mormor, eller som bekräftar vår egen ställning och status. Det är inte så underligt att mer än 90 procent av museernas föremål är gåvor. Ett säkert sätt att komma med i gänget av namngivna och ihågkomna som vandrar in i tidlösheten. Det kulturpolitiska talet om kulturarv och levandegörande blir också mer begripligt efter Peter Hugos presentation av dödsångestteorin.

Ängslan och fasan inför det framtida okända kan ju också bejakas. Ett sätt är att våga bearbeta det som skrämmer oss mest just nu. Den onda tekniken, den obegripliga eller den okontrollerade. Peter Hugo letade förgäves efter exempel på sådana vinklingar i Tekniska museets utställningar men fann en genomgående teknikpositiv hållning där tekniken står för framsteg och förbättring.

Ger denna teori också en förklaring till varför Gruvan, trots sin brist på moderna utställningseffekter, håller sitt grepp om publiken som en av museets mest uppskattade attraktioner. Att våga stiga ner i det mörka okända och se med egna ögon att underjorden befolkas av ofarliga och orörliga män, att det är torrt och städat och temperaturen som hemma i vardagsrummet, ger nytt hopp och argument när dödsångesten ger sig tillkänna nästa gång. Den klassiskt bildade ser också omedelbart paralleller till dödsmyter som Orfeus och Eurydike eller Dantes gudomliga komedi.

Att kittla vår rädsla eller servera den i en förpackning där vi trots alla hemskheter känner oss trygga sysslar många genrer med idag, t ex skräckfilmen och detektivromanen. Att uppleva skräcken, bringa ordning i det kaos som följer, förstå händelseförloppet och komma levande ut, är det som

Deltagare vid konferensen.

FOTO NISSE CRONSTRAND,
TEKNISKA MUSEETS ARKIV

vi betalar för. Gruvan med den illusoriska tunnel-sprängningen i dess moderna del vid stålutställningen är ett bra exempel på hur ett museum kan ge besökaren möjlighet att möta det skrämmande, pröva något nytt och vidga sina gränser. Ångestavvärjning löses förmodligen inte bara genom att museibesökarna på ett upplevelserikt sätt blir mer orädda för teknik. Kanske skulle museet göra oss mer medvetna om de faror som döljs i en sofistikerad teknik, där människans självbevarelsedrift har svårt att hänga med. Jag tänker då på små och lätthanterliga vapen som snabbt och oblodigt dödar, genmanipulationer, kärnkraftens tysta krafter, men också på vardagens dolda överkonsumtion av kemikalier och de miljökonsekvenser som de kan få inom en inte alltför avlägsen framtid.

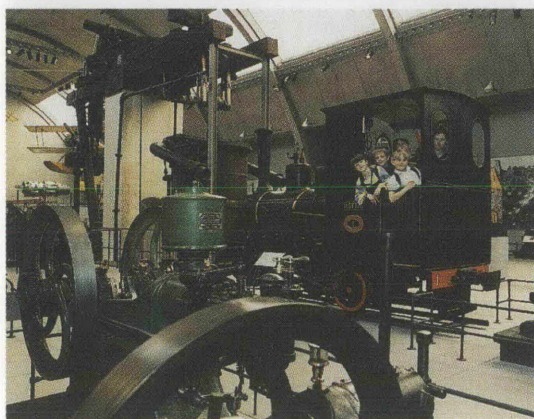
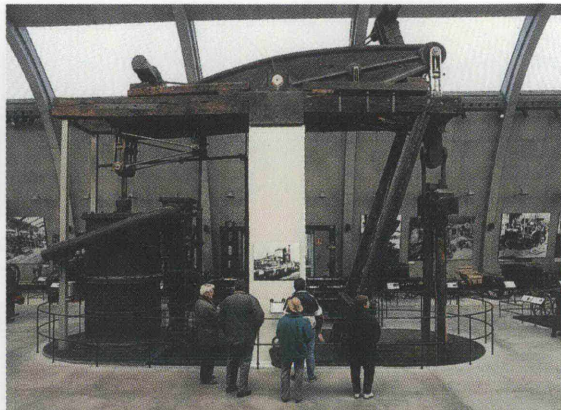
Älskade föremål

Kärleken är viktig! Det underströk Peter Hugo. Ett museum som inte älskar sina föremål tappar i längden sin attraktionskraft. Som ett lekfullt och stimulerande inslag under seminariet fick deltagarna i uppdrag att lista fem föremål i museets utställningar som påverkade dem positivt eller berörde dem på något sätt.

44 deltagare besvarade enkäten. De flesta pekade ut enstaka föremål, men många valde en utställning eller en del av ett utställningsarrangemang eller to m en speciell lokal. Seminariepubliken bestod av museifolk, mustänger, dvs morgondagens museianställda, och teknikvänner. Dagens föreläsare bestod av vetenskapsjournalister, psykoanalytiker, författare, en kvinnlig vice styrelseordförande och professor. Hälften män och hälften kvinnor!

Resultatet blev så här – rufft räknat:

- *Populäraste föremål:* Samuel Owens balansångmaskin från 1832. Imponerande i sin storlek och genialt placerad mitt i Maskinhallen. Big is beautiful. Som god tvåa kom Foucaults pendel.
- *Oftast nämnda teknikpersonlighet* blev inte oväntat Christopher Polhem med sina modeller och mekaniska alfabet.
- *Mest älskade föremålsgruppen* är utan konkurrens fordon av olika slag. Glidflygplanet toppar listan tätt följd av Saab- och Volvobilar. Men också gamla och nya cyklar, vespor, brandbilar etc finns med bland svaren.

- *Näst mest älskade föremålsgrupp* är enstaka maskiner och apparater. Ångmaskinernas mystik släpper inte greppet om oss som publik och tilltalar även de yngre deltagarna. Tändkulemotorn väcker också ljuva känslor.
- *Intresset för modeller* är överraskande stort. Populärast är "Vattnets väg genom Stockholm". De små modellerna som skildrar ett skeende är också uppskattade främst av de kvinnliga enkätsvararna.
- *Museibyggnaden* väcker starka känslor. Också detaljer som "hissen" eller lokaler som Maskinhallen eller "tomt rum med Stockholms stadshus i fonden" nämns bland de fem alternativen i enkätsvaren.
- *Mest uppskattade utställningar* är de om gruvan och järnhanteringen. Gruvan med sitt mörker förblir en upplevelsehöjdare men får stark konkurrens av bergsprängningen med sin minst sagt ljudliga effekt. Bland övriga ut-

Deltagare vid jubileumsseminariet fick lista fem älskade föremål ur Tekniska museets samlingar. Populärast var Owens balansångmaskin.

FOTO NISSE CRONESTRAND,
TEKNISKA MUSEET

ställningar är det den felprogrammerade duvans bo, som byggts av spik i stället för kvistar, och "Stål dygnet runt" som nämns oftast i svaren.

Också utställningen om hemmets teknik väckte stort intresse. Här nämns kylskåp, dammsugare, isskåp, symaskin men också Örebrokex, Prinsessor-nas kokbok och fotografiet av kökspersonalen med vackert poserande hund i ett högborgerligt sekelskifteskök.

Datorutställningen tycks ännu inte ha något större attraktionsvärde, även om BESK stod på fyra deltagares fem-i-topplista.

En lekfull och ovetenskaplig enkät väcker trots allt en del tankar. Kanske är det här ett sätt för museer att ta temperaturen på sin publiks intressen och behov. Dessutom tog många av deltagarna tillfället i akt att kommentera vad de tyckte – både eloger och kritik.

Museet som det kollektiva minnet

Peter Hugos museianalys slutade inte med en diagnos utan snarare med en hypotes.

"Det beteende och det försvar som museet använder sig av påminner om tvångsneurotikerns", sammanfattade Peter Hugo. "Med starkt utvecklad systematik håller man den kaotiska verkligheten i schack. Oförmågan att skilja stort och smått är också ett gemensamt drag."

Stämmer diagnosen? Ligger det något i den? Eller känns den bara orättvis och oinitierad om ett museums arbetsvillkor och vardagsproblem som brist på pengar, mediauppmärksamhet, personal, säkerhet etc. Går det att vända på begreppen, dvs att fokusera på positiva sidor i stället för negativa? Systematik behöver inte nödvändigtvis vara detsamma som "knappologi" utan en förutsättning för att presentera den överblick och historiska bakgrund till dagshändelser och fenomen som ett snabbt och informationsrikt samhälle behöver. Längre har ambitiösa museichefer lekt med tanken att inom museet ha en specialstab som likt tidningar eller TV på kort tid kan ge en historisk bakgrund till aktuella händelser. Nu ser det ut som den första historiska redaktionen av det här slaget är på väg att bli verklighet på Science Museum i London. Den ska inte bara arbeta fort utan också utveckla nya former för att förmedla budskapet med den allra senaste tekniken. En nydaning som ligger helt i linje med det budskap som Eric Dyring, tidigare chef för Tekniska museet, gav under sin inledning av seminariet nämligen: modern pedagogik, formgivning och informations-teknologi.

"En annan kontrollförlust som hotar ett museum är att inte minnas längre", fortsätter Peter Hugo. "Speciellt som museet ska minnas med oss

och för oss. En erfarenhet från det psykoanalytiska området som kan vara användbar i museernas arbete är att minnet är underkastat en ständigt dynamisk förändringsprocess. Vi minns inte samma sak om och om igen utan minnena – intrycken av våra minnen – förändras när vi tittar från olika plattformar. Minnena redigeras, censureras och bearbetas, dels inifrån oss själva, dels av händelser kring oss. Dessutom har uppfattningen om vad vi ska minnas och hur vi ska använda minnena varierat under olika tider.”

”Teknisk utveckling styrs av lustan som ibland kolliderar med verkligheten”, sammanfattar Peter Hugo. ”Tekniska museet ger i nästan alla sina utställningar ett ljus och framtidsoptimistiskt intryck. Genom att också visa ’innovativa katastrofer’ och felslut skulle Tekniska museet kunna balansera tekniken på gott och ont och minska vördnaden för utvecklingen med stort U. Det finns mycket att lära också av det som man inte gärna vill framhäva. Grundtanken i psykoanalysen är att människor i sin utveckling även får ta del av det som är plågsamt!”

Bejaka besökarna

Antalet framtidsseminarier inför millenniumskiftet har varit extremt stort. Det som förvånar mig är att museibranschens företrädare inte sällan tycker att de inbjudna talarnas önskemål är gammal skåpmat. ”Det där var väl inget nytt” hör jag många säga. Men det måste väl ligga något i det som framförs eftersom samma tankar återkommer seminarium efter seminarium. Kanske är det dags att lyssna på vad dessa inbjudna talare säger och försöka tillfredsställa deras önsknings. Sammanfattar man vad seminariets föreläsare tyckte så ser önskelistan för förändringar ut så här:

- *Roligare och mer humoristiska utställningar.* Det är lättare sagt än gjort. Stålmansdräkten i Tekniska museets stålutställning är ett bra exempel. Kan man lära sig att vara rolig? Till en viss gräns – ja. Mer humor i kurserna i museologi kan vara en lösning. Mest handlar det om att våga vara en smula respektlös och självvironisk/kritisk. Vem uppmuntrar till det?
- *Hellre oförutsägbara än bekräftande.* Ingen har bättre uttryckt denna önskan än idé- och lärdoms historikern Sverker Sörlin när han i en recension av en museiutställning myntade begreppet ”aha- och jaha-upplevelser”. Jag behöver väl inte tillägga att det vore spännande att få uppleva mer ”aha” i museivärldens utställningar.
- *Aktuellare.* När Öresundsbron började byggas visade Tekniska museet snabbt en utställning som låg helt rätt i tid. Fler utställningar av det sla-

get är efterlängttade. En annat sätt att vara med i dagshändelserna är att utnyttja museets aktiva hemsida till att ge teknikhistoriska kommentarer till aktuella händelser. Varför inte bygga upp ett samarbete med Science Museum i London och deras nya aktualitetsavdelning?

- *Angelägnare och mer djuplodande.* Under seminariedagen presenterade författaren Ola Larsmo en elegant studie om kritik av nya medier. Han jämförde vår tids kritik mot Internets negativa verkningar och 1700-talets syn på de nya mobila tryckerier som gjorde det möjligt att arbeta fritt, rörligt och snabbt. Vad mycket mer spännande det vore att fundera både kring det positiva i en global kommunikationsform och problemområdena: porren, politiken och kriminaliteten på nätet med ett vidgat perspektiv i tid och rum. Plötsligt blev 1700-talets människor levande, tänkande och agerande på ett sätt som dramatiserande kostymtablåer i museisamlingar sällan når fram till, då nostalgi och positivism lurar med lättköpta poänger. Genom att fokusera på teknikens möjligheter för människan att uttrycka sina tankar fångar Ola Larsmo den tidlösa och eviga önskan hos människan att kommunicera.
- *Interaktivare.* D v s mer aktion och mer kommunikation, gärna med personalen.
- *Mer balanserat mellan gott och ont* där det svåra, förbjudna och tunga får utrymme liksom felsatsningar och Peter Hugos innovativa katastrofer.

The media is the message

är 1960-talets medieguru Marshall McLuhans viktigaste budskap. Han skiljer mellan heta och svala medier. Till de heta hör radion, det tryckta ordet och filmen, dvs medier med hög definition som kräver liten inlevelse för att fånga vår uppmärksamhet. TV, det talade ordet och telefon är svala eftersom nyttjaren själv måste vara aktiv. Är det applicerbart också på museet? Hör det i så fall till de heta eller svala medierna? Kan ett museum själv välja vilket det vill vara? Eller är det besökaren som avgör temperaturen?

När behövs museet

”Ju mer vi vet om naturvetenskap och teknik desto större andligt djup behöver människan”, sa ärkebiskop K-G Hammar i sitt sommarprogram i radion. En utmanande tanke skulle kunna vara att i ett tekniskt museum

koncentrera sig på sambandet humaniora och naturvetenskap – och varför inte också tro och vetande. De idag så populära science centers var när de började utvecklas i USA på 1960-talet ett resultat av rymdkapplöpningar och konkurrens mellan två världsmakter och behovet av att ständigt få fram nya tekniker, forskare och ingenjörer. Den statliga satsningen idag på att öka flickors intresse för naturvetenskap och teknik borde stimulera alla museipedagogers fantasi och tävlingsinstinkt även på de kulturhistoriska museerna till att utveckla den teknikhistoriska pedagogiken. Inte minst med tanke på konkurrensen med landets växande antal science centers.

För att än en gång återknytta till hypotesen om museet som avvärjare av dödsångest, så tror jag att museernas bejakande av denna uppgift kan hämta kraft och respekt om de behandlar den rätt. Närmaste grannen – Sjöhistoriska museet – arrangerade på uppdrag av de anhöriga till dem som omkom i Estoniakatastrofen en minnesstund på museet. Lokalen valdes därför att den är vacker, neutral och fylld av minnen, där Estonias öde blir ytterligare ett minne bland många andra. En överlevandes väckarklocka som stannat på två minuter över tolv är ett av de föremål i Sjöhistoriska museets samlingar som minner om århundradets största civila sjökatastrof.

Forskning för att flytta fram positionerna

Jubileumsseminariernas uppgift var som Marie Nisser, ordförande i Tekniska museets forskningsnämnd, nämnde i sin inledning, ett sätt att samla idéer och synpunkter inför det forskningsprogram som ska utformas för museet. Det första jubileumsseminariet har gett idéer om forskning kring frågor som inte bara handlar om teknikhistoria utan också om museets roll och uppgift, dvs att förmedla kunskap om teknik och teknikens historia. Ur enkätsvaren kan efterfrågade teknikhistoriska fält vaskas fram, men mer spännande är ändå att fiska i djupare vatten.

Minnesforskning skulle vara intressant att gå vidare med inte bara för museer utan även för universitetens teknikhistoriker, gärna tillsammans och utökade med psykologer, medicinare, rättspsykiatriker och andra som forskar och arbetar inom detta område. Blir Tekniska museets forskningsnämnd först i landet att med nytugåvan av Friedrich Nietzsches *Om historiens nytta och skada* i näven reda ut begreppen om minne på gott och ont?

Beteendevetenskaperna är andra forskningsområden som kan tillföra ny och användbar kunskap, vilket bl a försöket med "Museet på divanen" visar. I vår massmediala tid vet vi att det är inte alltid avgörande vad som sägs utan hur det sägs.

Pedagogiken är livsavgörande i en tid av hårdnad rivalitet om ekonomiska bidrag till museerna. Det vore förlösande om man vågade släppa det präktiga talet om museet som läromedel och på allvar ta upp konkurrensen om besökarna med TV/radio, internet, dataspel, musikvideor, Imax, actionfilmer och de kolorerade specialtidskrifterna.

Aktualitetsbehovet eller konsten att vara ute i rätt tid borde museerna utveckla, helst tillsammans med mediaforskningen. Nyhetsjournalistik à l'Historique – vilket härligt ämne att utveckla för kultur- och historiekunniga mustänger och andra unga museimänniskor tillsammans med hungriga och otåliga murvlar vid landets journalistutbildningar. I massmedias värld gäller det att känna igen en "nyhet". Att ha näsa för vad som ligger i tiden. För museerna att finna orsakssammanhang bakåt och ge historiska associationer och givande paralleller. Att skilja det stora från det lilla. Att kasta systematiken och ordningen och se om man kan flyga.

REFERENSER

- Cedrenius, Gunilla (1999) "Glömskans estetik" i Kjellström, Rolf & Ternhag, Gunnar (red.): *Museer som minnen – minnen av museer*. Seminarium till minne av Göran Rosander. Stockholm.
- Gustafsson, Per (1999) Tekniska museet på divanen – Korta referat av föredragen. *Jubileumsseminarium I, 17 juni 1999*, www.tekmu.se/info/seminar75/referat.htm, 99-09-01
- McLuhan, Marshall (1999) *Media: människans utbyggnader*. Stockholm.
- Nietzsche, Friedrich (1998) *Om historiens nytta och skada*. Stockholm.